

**РЕТРОСПЕКТИВНА ФУНКЦІЯ СУДДІВСЬКОГО ПІЗНАННЯ:
ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ПІДХІД**

Акцентується увага на рольовому значенні суддівської інтерпретації при осмисленні ретроспекції минулої події, що лежить в основі справи, осягненні всіх обставин відповідно до того, як вони відбулися в дійсності, усвідомленні і формуванні однієї картини події, яка дасть можливість відповісти на всі конкретні питання, що ставляться процесуальним законодавством перед суддею.

Ключові слова: суддівське пізнання, інтерпретація, герменевтичне коло, правове мислення.

Постановка проблеми. Якщо взяти до уваги, що будь-який вид судочинства насамперед являє собою пізнавально-практичну діяльність, спрямовану на пізнання певного юридичного факту й прийняття на цій підставі обґрунтованого рішення по справі, то очевидно, що ця діяльність повинна бути забезпечена й відповідним універсальним інструментарієм, завдяки якому суддя буде спроможний об'єктивно й неупереджено, на основі власного внутрішнього переконання прийняти правильне рішення, при цьому правильно зінтерпретувати правові норми та фактичні обставини справи, а отже, відновити порушені права й захистити законні інтереси особи. Унаслідок цього в широких наукових колах дедалі більше утверджується теза про функціональну роль застосування суддівської інтерпретації й актуалізується необхідність використання суддею різноманітних інтерпретаційних технологій, спроможних надавати нового імпульсу розвитку його думки для осмислення подій минулого, пізнання складних мінливих суспільних процесів, що не завжди нормативно чітко визначені.

Ступінь наукової розробки проблеми. Важливий внесок у дослідження питань, які безпосередньо стосуються метафізичної природи суддівського пізнання, визначення у ньому меж раціонального й інтуїтивного, абсолютного і відносного, осягнення формули істинного знання та його діалектичного взаємозв'язку із дійсністю, зробили, насамперед: О. Аверін, А. Бернюков, В. Бігун, М. Дамірлі, В. Дудченко, А. Козловський, Г. Резнік, С. Рабінович та ін. Однак, не применшуючи ролі та значення напрацювань попередньо зазначених науковців, проблема пізнавальної діяльності суддів вимагає теоретичної розробки не тільки методологічних, аксіологічних, організаційно-правових, а й герменевтичних аспектів, що дозволяє більш повно з'ясувати справжню природу судочинства, продуктивно зрозуміти сам феномен розуміння, який лежить в основі усієї професійної діяльності судді, виробити су-

часні наукові підходи у реформуванні судової системи держави. Важливість запропонованої проблематики також значно зростає, зважаючи на те, що такі актуальні питання, як визначення глибинної суті суддівської інтерпретації, пізнання й тлумачення суддею всіх обставин справи відповідно до того, як вони відбулись у дійсності, у вітчизняній правовій науці й досі залишаються малодослідженими.

Мета даної статті полягає у дослідженні рольового значення інтерпретації у пізнавальній ретроспекції суддею фактичних обставин справи.

Виклад основного матеріалу. Вихідною, необхідною і надзвичайно важливою підставою, «кістяком» процесу пізнання є розуміння. Правове розуміння – модус пізнання, «камертон» методологічних операцій. Водночас розуміння виступає як визначальна характеристика самого існування, функціонування й розвитку права, способу його буття. Передумова розуміння передує пізнанню, утворює той онтологічний базис, поверх якого надбудовується вторинне розуміння і пізнання у цілому (М. Хайдеггер) [8].

Філософська герменевтика визначає процес розуміння як безкінечний, що втілюється у принципі герменевтичного кола. За Х.-Г. Гадамером, герменевтичне коло – це особливість процесу розуміння, яка поєднана з його циклічним характером [3]; це істотна конструкція співвідношення між частиною і цілим, в якій для розуміння цілого необхідно зрозуміти окремі його частини, але для розуміння окремих частин уже слід мати уявлення про зміст (смісл) цілого [5, с. 13]. Рух розуміння постійно переходить від цілого до частини й від частини до цілого. При цьому є два типи відношень «частина–ціле»: перший тип – відношення частини до всього цілого, другий тип – відношення цілого як частини до всієї сукупності зовнішніх і внутрішніх умов життя як цілого [4]. Розуміння настає тоді, коли ми уявляємо картину в цілому. Наше уявлення про ціле змінюється з кожною новою деталлю, яку ми беремо до уваги. Кожен новий етап процесу розу-

міння виходить з етапу попереднього розуміння. Так, зокрема, зрозуміти сутність окремого соціального явища, події, вчинку, неможливо без переосмислення становища в суспільстві загалом (політичного, економічного, морального, правового), у співвідношенні з яким й можна зрозуміти смисл певного явища, що відбувається. Це і є герменевтичне коло: передумова розуміння в ньому – осмислення становища в суспільстві взагалі, а саме власне розуміння – усвідомлення певного явища. У судовому процесі одним із найскравіших підтверджень інтерпретаційно-пізнавальної активності судді, в якому знаходить прояв явище герменевтичного кола, є освоєння й оцінка суддею фактичних даних, доказових матеріалів по справі, які виступають «мозаїками», складовими загального уявлення про неї.

Пізнавальна діяльність судді носить багато в чому опосередкований, залежний характер, як по відношенню до фактичного, так і до юридичного начал і вимагає певної інтерпретації, функціональної ретроспекції минулої події, що лежить в основі справи, осягнення всіх обставин відповідно до того, як вони відбулися в дійсності, усвідомлення і формування однієї картини події, яка дасть можливість відповісти на всі конкретні питання, що ставляться процесуальним законодавством перед судом (суддею). При цьому діяння, що мали місце у минулому, не завжди постають перед суддею у вигляді повної картини. У розпорядженні судді часто знаходяться тільки деякі відомості, аналізуючи які, він повинен відновити картину того, що відбувалося у всій її складності. Часто його розумова і процесуальна діяльність протікає в таких умовах, коли важко встановити причинні зв'язки, знищені або замасковані сліди, відносини між речами і подіями постають нерідко в перевернутому вигляді, а сутність того, що відбувається, в ряді випадків спотворена. Констатуючи все вищесказане, вітчизняний філософ права А. Бернюков пише: «з'ясування фактичних обставин справи в більшості випадків передбачає осягнення події минулого, яка в часі теперішньому потребує юридичного розв'язку. Тому здебільшого одне з найскладніших завдань, яке постає перед суддею, полягає в усвідомленні події, яка відбулася. Інакше кажучи, на передній план висувається здатність судді до історичного відчуття. Гермами для нього стають відбитки розгортання факту у часі, тобто відповідні докази по справі, які містять відповідну інформацію» [2, с. 156].

На думку російського правника Г. Резника, «ретроспективний характер суддівського пізнан-

ня-інтерпретування залежить від залишених слідів у людській свідомості й матеріальному світі. За посередництвом раціонально-інтуїтивного розумового процесу суддя здійснює ніби перехід від інтерпретування фактів і слідів до події минулого, яка їх викликала» [7, с. 22]. Із позиції часу, тобто кількісної визначеності буття, що характеризує його діяльність у послідовній зміні станів, слід поряд із соціальним виділити ще й особливий час – правовий. Накопичення знань про юридичну ситуацію та її вирішення являє собою доволі швидкий процес (іноді достатньо одного дня), тоді як ця ситуація в соціальному плані могла розвиватися достатньо довго (наприклад, кілька років). «Перехід» соціальної ситуації в юридичну показовий, оскільки юридичний час у процесі правозастосування завжди ретроспективний, а ті життєві обставини, які необхідно оцінити й розтлумачити, постають уже фактами, які мали місце.

При цьому з'ясування та інтерпретація фактів минулого багато в чому зближує суддівське пізнання з історичною інтерпретацією тих чи інших подій, а суддя, який пізнає сукупність взаємопов'язаних фактів, що мали місце, що складаються з людських вчинків, виконує те саме завдання, що й історик, реконструюючий минуле. Щоб перенестися в минуле, судді доводиться відтворити у своїй свідомості цілі, якими керувалися суб'єкти, ту соціальну атмосферу, в якій знаходилися останні, їх емоції та почуття. Але зробити це складно, позаяк суддя знає результат, наслідки тієї ситуації, які заважають йому адекватно відтворити думки і почуття учасників справи. Наслідки того чи іншого стану речей, збіг обставин формують контекст розуміння, витлумачення, інтерпретації тих чи інших фактів.

У переважній більшості випадків у цій операції «відтворення минулого» суддя намагається силою власного «Я» проникнути у віддалений від нього час, щоб побачити випадок, осмислення якого необхідне в контексті вирішення справи. Ось чому для судді дуже важливо оволодіти мистецтвом історичного відчуття та «переживання» у формі внутрішнього осмислення, що є істотною умовою й дозволить отримати первинно чисту даність досліджуваного минулого. Діяльність із встановлення факту, здебільшого будучи процесом відновлення обставин минулої події через силу власного історичного відчуття, насамперед, є працею духовної (психологічної) сфери, своєрідним реставруванням «минулого» з вибудовуванням у свідомості досліджуваних обставин, які завжди просякнуті духом суб'єкта. Цей прояв підсвідомого буде завжди виявляти

себе, так чи інакше керуючи діями судді під час осягнення справи. Суддя ніби ставить себе на місце сторони, зважаючи на власний досвід. Інакше кажучи, пережита ситуація, яка знайшла своє відображення в підсвідомості, проектується на досліджувані матеріали: відбувається моделювання у формі порівняння цих двох випадків – сьогоденного та власне минулого.

Характеризуючи суддівське пізнання як опосередковане й спрямоване на інтерпретування події, що мала місце в минулому, А. Аверін у своєму дослідженні зазначає: «здавалось би, судді простіше розібратися в правовому конфлікті, якби він був очевидцем події. Однак закон забороняє йому брати участь у судовому розгляді правового конфлікту, якщо він є таким. І в цій вимозі закону приховано глибокий смисл правосуддя, його сутність – Феміда із зав'язаними очима не тільки для того, щоб не бачити позовників, а й тому, аби вона не бачила конфлікту, й змушена була зважувати на своїх терезах усі подані їй «за» і «проти». У зв'язку із цим необхідно відзначити, що серед багатьох суддів щодо юридичного пізнання поширене утвердження, що юридичне пізнання являє собою розумову діяльність, яка подібна на природничо-наукове дослідження, а юридична подія, що піддається дослідженню, існує об'єктивно» [1, с. 125].

Стрижневим питанням у такому разі постає вимога потенційної необхідності осягнення факту в судовому процесі в умовах повної відповідності висновків суду об'єктивній дійсності. Однак досягти цього виявляється надскладним завданням. Це зумовлюється непоодинокими випадками, коли певні відомості об'єктивно не піддаються істинному відтворенню або коли деякі обставини, які безпосередньо спрямовують на правильне вирішення справи, приховані учасниками судового розгляду, в результаті подання ними лише тих доказів, що вигідні для них у світлі їхніх вимог і заперечень. Долання таких труднощів під силу лише спеціалісту, який є фахівцем своєї справи. Тут необхідна надважка праця серця та розуму для знаходження об'єктивності. Факт необхідно відчувати. У зв'язку з цим справедливе зауваження Е. Мурадьяна, що «рішення відносно ситуації відносин, проблем, які не були осягнуті суддею, при всій їх юридичній гладкості, будучи некомпетентними, страждають формалізмом і дискредитують правосуддя» [6]. Саме тому, на думку А. Бернюкова, виходячи з фактичного наявного матеріалу та прихованого існуючого, встановити, яке ж діяння мало місце насправді, – велике мистецтво [2]. У світлі сказано-

го особливого значення набуває в процесі розсуду особа судді, його інтелектуальні якості, почуття обов'язку, відповідальності, справедливості. У зв'язку із цим підготовка як кваліфікованих, так і високоморальних юристів повинна стати одним із пріоритетів державної політики у сфері освіти. При цьому до успіху можуть привести лише радикальні заходи, здійснювані в сукупності й одночасно. Вимогою сьогодення є запровадження ретельного, за участю досвідчених суддів і психологів, професійного добору абітурієнтів, які вступають до юридичних вузів. Частина з них уже зі студентської лави потрібно готувати до виконання нелегких суддівських обов'язків. Повинна бути значно посилена спеціалізація майбутніх суддів, які не поверхово, а поглиблено будуть ознайомлені із судовою етикою та психологією, юридичною соціологією й деонтологією, теорією аналізу суддівської діяльності. Крім того, таку категорію осіб потрібно навчати принципів організації судової влади, щоб, ставши судьями, вони чітко уявляли собі роль суду в механізмі захисту прав і свобод людини, як і суть його взаємодії з іншими органами влади та посадовими особами.

Висновок. Отже, аналізуючи все вищесказане можна констатувати той факт, що у ході судового розгляду інтерпретування постає як індивідуальне розуміння реальності у всій сукупності її мінливих процесів, подій, структур, відносин і вчинків; це осмислення ретроспекції минулої події, що лежить в основі справи, осягнення всіх обставин відповідно до того, як вони відбулися в дійсності, усвідомлення і формування однієї картини події, яка дає можливість відповісти на всі конкретні питання, що ставляться процесуальним законодавством перед суддею. Динаміка і суперечливість правової дійсності, постійна зміна свого ставлення до неї самої особистості, породження нових цілей притягань, пізнання значущих ситуативних, нормативних, поведінкових явищ – усе це вимагає неперервної роботи свідомості й думки, осмислення й переосмислення, тобто інтерпретування. Блокування такої операції за загальним правилом неодмінно призводить до блокування належного механізму правореалізації.

Список літератури

1. Аверин А. Истина и судебная достоверность / А. Аверин. – СПб : Юридический центр «Пресс», 2007. – 464 с.
2. Бернюков А. Зміст судової інтерпретації: герменевтичний вимір / А. Бернюков // Пробле-

ми філософії права. – 2008-2009. – Том VI-VII. – С. 154–163.

3. Гадамер Г.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. – М., 1988. – 704 с.

4. Дамірлі М. Специфіка компаративістсько-правової герменевтики / М. Дамірлі // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 50. – Одеса : Юридична література, 2009. – С. 31–36.

5. Дудченко В. Про герменевтичний підхід до права / В. Дудченко // Актуальні проблеми

держави і права: збірник наукових праць. Вип. 45. – Одеса : Юридична література, 2009. – С. 11–16.

6. Мурадьян Э. Истина как проблема судебного права / Э. Мурадьян. – М. : Былина, 2002. – 287 с.

7. Резник Г. Юридическое мышление в исторической и современной перспективе / Г. Резник. – Тольятти, 1996. – 104 с.

8. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. – М. : Ad Marginem, 1997. – 451 с.

Стаття надійшла до редколегії 14 травня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никуфораком.

N.A. Guralenko

RETROSPECTIVE JUDICIAL OF KNOWLEDGE: HERMENEUTICFL APPROACH

Summary

Focuses on the role-sense judicial interpretation in retrospection understanding past events underlying the case, comprehending all circumstances according to how they were, in fact, the knowledge and the formation of a painting event will provide an opportunity to answer any specific questions imposed procedural law before a judge.

Key words: judicial knowledge, interpretation, hermeneutic circle, legal thinking.

N.A. Guralenko

РЕТРОСПЕКТИВНАЯ ФУНКЦИЯ СУДЕЙСКОГО ПОЗНАНИЯ: ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Аннотация

Акцентируется внимание на значении судебской интерпретации при познании ретроспекции прошлого события, лежащего в основе дела, постижении всех обстоятельств в соответствии с тем, как они произошли в действительности, осознании и формировании одной картины события, которая позволит ответить на все конкретные вопросы, относящиеся процессуальным законодательством перед судьей.

Ключевые слова: судебское познания, интерпретация, герменевтический круг, правовое мышление.